

Üç Öjeni Distopyası: Kızıl Nehirler, Cesur Yeni Dünya, Gattaca*

Three Eugenic Dystopia: The Crimson Rivers, Brave New World, Gattaca

Gülay HALİDİ^a

Özet

Giriş ve Amaç: Öjeni, bitki ve hayvanlarla başlayıp, insanı da doğal sınırlarının ötesinde bir biyolojik gelişmişliğe ulaştırmayı amaçlayan çabaların sürdürüldüğü bir alandır. İtiraz edilmesi zor bir amaca yönelmiş olmakla birlikte, uzun erimde ayrımcılığa yol açması, kullanılan yöntemlerin yol açtığı etik değer ihlalleri öjeninin genel olarak reddedilmesine neden olmaktadır. Bu reddedişin edebiyattaki ve sinemadaki yansıması sayılabilecek çok sayıda eser bulunmaktadır.

Yöntem ve Gereçler: Bu çalışmada söz konusu eserlerden üçü, anlattığı olaylar öjenist distopyalarda geçen iki roman ve bir film; ilki Jean-Christophe Grangé'in yazdığı Kızıl Nehirler, ikincisi Aldous Huxley'in yazdığı Cesur Yeni Dünya kitapları ile son olarak Andrew Niccol'un senaristliğini ve yönetmeliğini yaptığı Gattaca filmi tanıtılmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öjeni, Etik, Edebiyat ve Sinema

--

Abstract

Introduction: Eugenics is an area that sustained the aimed efforts to reach a biological evolution beyond the natural limits of plants and animals as well as human beings. Although, eugenics is destined to a challenging goal to oppose, it leads to discrimination in the long run, methods of eugenics cause violation of ethical values which eventually calls forth the rejection of eugenics in general. There are many artworks in literature and cinema that reflect this rejection.

Methods: In this study, three of these artworks, which are set in a eugenicists dystopias, introduced and interpreted. The first and the second one are novels, the first one is Blood Red Rivers written by Jean-Christophe Grangé, the second one is Brave New World written by Aldous Huxley and the last one is a movie named Gattaca written and directed by Andrew Niccol.

Keywords: Eugenics, Ethics, Literature and Cinema

Yaşamla daha bağdaşır niteliklere sahip olmak hem soy hem de birey bazında avantajlı bir durumdur. Hayvan türlerinde eş seçimine ve sağlıksız yavruların ihmal edilmesine veya öldürülmesine yönelik davranışlar bu avantajı yakalama arayışı zemininde biçimlenmektedir (1). Öte yandan insan türü diğer canlı türleriyle; bitkiler ve hayvanlarla yoğun ilişkiler kurmuş, onları kendi yararına kullanma yönünde çaba göstermiş ve

^aProf. Dr. N. Yasemin Yalın tarafından Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalında verilen, Tıp Etiği Genel Konular adlı doktora dersinde final ödevi olarak hazırlanmıştır.

^bÖğretim Görevlisi, Çukurova Üniversitesi Abdi Sütcü Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu İlk ve Acil Yardım Programı, ✉ gulayhal@gmail.com

^cDoktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

Gönderim Tarihi: 23.01.2018 • Kabul Tarihi: 04.02.2018

başarılar elde etmiştir (2,3). Tarım bitkileri ile çiftlik ve ev hayvanlarının tür karakterlerinin yönlendirilmesi; ıslah edilmeleri insan tarihine damgasını vuran bir etkinliktir. Bu ıslah çabası her zaman yaşama daha çok bağdaşanı değil, bazen de insan çıkarına daha uygun olanı elde etmeye yönelik olmuştur. Aynı yaklaşımın insana yöneltilmesi, üstün nitelikli bireylerden oluşan kuşaklar var etme yönünde çaba gösterilmesi de söz konusudur. Öjeni insanın bir yandan doğal-biyolojik avantaj arayışının, diğer yandan kültürel olarak tür karakteristiklerine müdahale etme çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

Öjeni sözcüğü etimolojik olarak Eski Yunanca'ya dayanmakta; "doğuştan üstün" ya da "kalımsal olarak soylu-asil kalıtım" ve "iyi doğum" anlamlarına gelmektedir (4-7). Terim olarak ilk defa 1883'te Charles Darwin'in kuzeni olan İngiliz bilim adamı Francis Galton tarafından kullanılmıştır (4-7). Öjeni çerçevesinde bir canlı türü olarak insanın, özellikle seçilmiş üreme yolu kullanılarak, belli bir kalımsal niteliğini geliştirmek için bilinçli çalışmalar yapılmakta ve isteğe uygun biçimde nesiller yetiştirmenin yolları araştırılmaktadır (4,6,7).

Belli bir anlayış ve onun doğrultusunda gösterilen arayışlar ile karakterize olan öjeninin bir alan mı, bir disiplin mi, bir bilim mi, bir sözde-bilim mi olduğu konusu tartışmaya açıktır. Bir bilim alanı olma iddiası özellikle yirminci yüzyılın başlarında önplana çıkmıştır (4-6,8,9). Öjeni, farklı bir tanımla, evrimsel ayıklama süreçlerinin belli bir soyu ya da halkı geliştirmek amacıyla kullanılması anlamına gelmekte; niteliğinin ne olduğu gibi, böyle bir içeriğe sahip olması da onu tartışmaya açmaktadır (6,10,11). Günümüz dünyasında genetik alanında çarpıcı gelişmeler yaşanması, öjenik arayışların da genetik manipülasyonlar üzerinden yürütülmesini çekici hale getirmektedir.

Öjeni çerçevesinde yürütülen uygulamalar pozitif ve negatif olmak üzere iki şekilde olmaktadır (4,6,10,11). Bunlardan pozitif olanda soyu ıslah etme için istenen bir özelliğin artırılmasına yönelik çabalar gösterilmekte; negatif olanda ise soyu arındırma için istenmeyen özelliğin ortadan kaldırılmasına çalışılmaktadır (4,6,10,11). Özellikler üzerinde bu düzenlemeleri yapma çerçevesinde pozitif öjeni üstün insanın çoğalmasını destekleme, negatif öjeni ise toplumda istenmeyen bireylerin çoğalmasını engelleme esprisi taşımaktadır (4,6,10,11). Öjeni konusunda bir başka işlevsel ayırım makro ve mikro öjeni şeklindedir (4). Bu ayırma göre makro öjeni toplumları ya da büyük grupları; mikro öjeni ise aileleri ya da birbirine bağlılığı güçlü küçük grupları hedef almaktadır (4).

Öjeni çeşitli kuşular uyandıran bir yaklaşım gibi görünse de, yukarıda belirtildiği gibi, biyolojik-etolojik bir temeli de bulunmaktadır. Doğada çeşitli hayvan türlerinin içgüdüleriyle öjenik olarak nitelenebilecek davranışlar göstermesi söz konusudur (1). Çarpıcı bir örnek olarak kedilerin doğal seleksiyona uğrayarak ölecek olan yavrularını yemesi verilebilir. Bununla birlikte insan özelinde öjenik uygulamaların mikro ölçekten makro ölçeğe taşınması ve özellikle de negatif öjeninin önplana geçmesi doğal temellendirmeyle açıklanabilir değildir. Bunlar konusunda kuşulara-kaygılara kapılmanın yersiz olduğu söylenemez.

Yakın tarih faşizan yaklaşımların ırkı ıslah etmeyi temel aldığına ve bunun için de öjeni ile ötanazi gibi iki temel yordamdan faydalandığına tanıklık etmektedir (9,10). Bu bağlamda günümüzdeki gibi terminal dönem hastaları için değil, etnisite temelinde geniş kitleler için söz konusu olan ötanazinin bir tür negatif öjeni olduğu saptaması yapılabilir (10). İyi ölüm anlamına gelen ötanazi, kusurlu olarak nitelenen birtakım insanları yok ederek toplumun daha ideal bir yapıda devamlılığını sağlamak iddiasındadır (10). Öjeni ve ötanazi uygulamalarına dayalı politikaların, benimseyenlerine ve genel olarak insanlığa büyük zararlar ve acılar vermiş olduğu aşikârdır.

Yaşama ve sağlıkla bağlantılı bir kavram olması öjeninin kaçınılmaz olarak tıp ile yakın ilişki içinde bulunmasına yol açmaktadır. Özünde politik bir yaklaşım olan öjeni, geçerlik kazanmak adına tıbbın desteğine ihtiyaç duymuş ve dönem dönem bunu sağlamıştır (8-10,12). Bir başka deyişle toplumları şekillendirme arayışındaki iktidar güçleri, öjeniyi amaç olarak benimsemekte ve tıbbı da bu amaca hizmet eden bir araç olarak kullanmaktadır.

Sosyopolitik bir olgu olarak öjeni, tıp alanındaki bilimsel-teknolojik gelişmelerden beslenmekte; özellikle genetik alanındaki ilerlemeler öjeniyi yeni ufuklar açmaktadır (10,12,13).

Öjeni ve genetik arasındaki bu yakınlaşmadan hareketle genetik alanına özgü kimi etkinliklerden-uygulamalardan öjeniyi bağlantılarını vurgulayarak söz etmek yerinde olacaktır. Bu bağlamda değinilecek konular genom haritalanması ya da HUGO (Human Genom Project) projesi, genetik tarama, gen müdahalesi ve gen tedavisidir.

İnsan genomunun haritalanmasını hedefleyen HUGO projesi (Human Genom Project), 1990 yılında başlamış olup insanda hastalık genlerinin saptanması amacıyla da yararlanılabilecek etkili ve ucuz bir araçtır (4,11). Genetik yapı hakkında edinilen bilgi kullanılırken insanın biyolojik, psikolojik ve sosyolojik bir varlık olduğu gözardı edilmemelidir (4,6,13). Genetik haritalamanın prenatal tanı testleri ile bir arada kullanılması üzerinden, gebeliği sona erdirerek bazı hastalıkları engellemenin gündeme gelmesi bir tür öjenik yaklaşımdır (6). Bu tür uygulamaların genel olarak olumlu bulunması bir yönüyle öjeniyi meşruiyet yolunu açmaktadır. Haritalamanın invitro fertilizasyon uygulamaları ile bir araya gelmesi ise embriyonun ileride dönüşeceği insanın bedensel-zihinsel-kişisel özelliklerine müdahale edilebilmesini gündeme getirmektedir (4,6,11).

Genetik tarama, bir genetik hastalığa yakalanmış ya da semptomsuz taşıyıcı olan bireylerin, tanı testleri kullanılarak belirlenmesidir (4,6). Ayrıca tarama testlerinin kitlesel ölçekte yapılmasıyla toplumda görülme olasılığı yüksek olan genetik hastalıklarla ilgili durumun saptanması anlamına da gelmektedir (4,6). Her iki halde de hasta ya da taşıyıcı bireylerin kayıt altına alınması ve bir anlamda hasta ya da taşıyıcı olarak damgalanması söz konusudur. Bu uygulamalarda negatif ayrımcılığın yanında, öjenist bir yaklaşım da kendini göstermektedir. Genetik hastalığının ortaya konulması kişinin yaşamı üzerinde belirleyici olmakla kalmaz, onun kişilik özelliklerini de etkileyebilir.

Çeşitli biyomedikal teknolojiler veya sosyal mekanizmalar aracılığıyla bireylerin veya toplulukların kalıtsal karakteristik özelliklerinde değişiklik yapma şeklinde tanımlanan genetik müdahale ve organizmadaki genetik kusurlara hücre düzeyinde gen fonksiyonları üzerinden müdahale edilmesi, kısaca genetik hastalıkların gen düzeyinde tedavi edilmesi şeklinde tanımlanan gen tedavisi de öjeni düşüncesini çağrıştıran uygulamalardır (4,6). Genetik danışmanlık bağlamında ise danışanın adeta kendi kendine öjenist bir yaklaşım göstermesi söz konusudur.

Kuşkusuz öjeni-tıp ilişkisi, öjeni-tıbbi genetik ilişkisine indirgenemeyecek kadar çok boyutludur; ancak bir yandan genetik determinizmin giderek yaygınlaşması, diğer yandan öjeni ve genetiğin ortak bir kavramsal temele sahip olması nedeniyle bu denemede ağırlıklı olarak öjeni-genetik ilişkisi üzerinde durulmuştur. Yaşamın değeri genelde insan yaşamını esas alan bir kavramdır. Tıp bu bağlamda insanın biyolojisine ve psikolojisine yönelik tehditleri engellemeyi üstlenmiş bir alandır. Bir başka deyişle tıp, insanın yaşamındaki tehditleri bertaraf etmenin yanısıra güçlü, uzun ve sağlıklı yaşamasına olanak sağlama rehberi niteliğindedir. Prenatal ve postnatal genetik incelemeler, insandaki "kusurlu" unsurların tespit edilmesini ve mümkünse bunlara yönelik tedavi uygulamaları yapılmasını sağlamaktadır. Genetik sağladığı olanaklar bakımından iyimser bir bakış açısıyla insan için kayda değer iyi bir unsur olarak nitelendirilmektedir. Daha kötümser bir yaklaşım ise onun soyu arındırmaya yani öjeniyi; dolayısıyla bireyler ve toplumlar arası ayrımcılığa neden olduğu değerlendirmesini yapmaktadır.

Öjeni kavramı ve uygulamaları ile öjeni-tıp, öjeni-genetik arasındaki ilişkiler genel olarak gözden geçirildikten sonra bu denemenin asıl konusu olan iki romanda ve orijinal senaryolu bir filmde yer alan öjenik unsurlara geçmek uygun olacaktır. Bu üç eserin temel ortak özelliği öykülerinin kurgulanmış distopyalarda geçmesidir. Bunun yanısıra her üçünün de deneme yazarının favorileri arasında ön sıralarda yer alması seçilmelerindeki öznel nedendir. Metnin devamında üç eser öjeniyi ilgili boyutlarının basitten karmaşığa ilerleme düzeyine göre sıralanarak tek tek tanıtılıp incelenmiş ve son olarak da öjeniyi ilgili boyutları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

KIZIL NEHİRLER

Paris'te 1961'de doğan gazeteci, senarist ve gerilim türünde roman yazarı Jean-Christophe Grangé, Kızıl Nehirler kitabını 1998 yılında yayımlamıştır (14). Bu kitap yazarın ikinci eseridir ve yirmi dile çevrilmiştir (14). Roman Fransa'nın Guernon adlı bir kasabasında geçmekte ve kasabadaki kütüphane görevlisinin cesedinin dağlık alanda, cenin pozisyonunda ve gözleri özenle çıkartılmış halde bulunması ile başlamaktadır (14). Cinayetin araştırılması sırasında aynı üniversitede görevli bir göz cerrahı ve hastabakıcı da öldürülür (14).

Cinayet soruşturmasının ilerlemesi romanın ana eksenini oluştururken fonda bir dizi çarpıcı unsurdan söz edilmektedir. Guernon kasabesindeki üniversitede çoğunlukla profesörlerin çocukları yetiştirilmekte, sonra bu çocuklar da aynı üniversitede çalışmakta, birçok alanda önemli başarılar elde etmekte ve birbirleriyle evlenmektedir (14). Bu evlenmelerle sonuçlanan eşleşmeler tesadüfe bırakılmamakta, uygun bir çift oluşturacağı düşünülen çocukların küçük yaşta birbirine ilgi duyması sağlanmaktadır (14). Ancak üniversite içindeki bu evlilikler bir süre sonra akraba evliliği halini aldığı için kusurlu bebekler de dünyaya gelmektedir (14). Bu sorunu gidermek için bulunan yol, profesörlerin doğuştan kusurlu çocuklarını dağcılıkla uğraşan güçlü ve sağlıklı kasaba sakinlerinin çocuklarıyla doğumun hemen sonrasında değiştirmektir (14). Guernon kasabasında işlenen üç cinayetin bu değiştirmelerle ilgili olduğu kitabın sonunda ortaya çıkar (14).

Kızıl Nehirler kitabının öjeni ile ilişkisi bağlamında Guernon Üniversitesi'nin üstün yetenekli kuşaklar yetiştirme ülküsü ve bu doğrultudaki ahlaki ve yasal olmayan girişimleri olduğu tespiti yapılabilir. Hem akıl hem de beden açısından üstün insanlar yetiştirmek bağlamında üniversite içi evlilikler ön görülmekte ve böylelikle üstün olma potansiyeli yüksek bebekler doğmaktadır. Çift oluşturması öngörülen çocukların birbirlerine ilgi duymasını sağlamaya yönelik olarak çeşitli düzenekler kurulmakta, örneğin bunlar kütüphanede karşılıklı oturtulmakta ve iletişim kurmalarına olanak yaratılmaktadır. Doğuştan sorunlu-kusurlu insana tahammülsüzlük öjenist anlayışın bir başka göstergesi olarak devreye girmekte; üniversite mensuplarının böyle çocukları olması durumunda doğumun akabinde düpedüz suç işleyerek onları sağlıklı çocuklarla değiştirme yoluna gidilmektedir.

Guernon Üniversitesi mensuplarının sık sık yinelediği “Biz efendileriz, biz köleleriz. Biz her yerdeyiz, hem de hiçbir yerde. Biz karar verenleriz. Kızıl nehirlerin hakimiyiz (14).” söz dizisi öjeniye dair ipuçları vermektedir. Bu sözler öncelikle “biz ve diğerleri” ayrımına vurgu yapmakta; “biz olanların” efendi olma, karar verme ve her yerde bulunma iddiaları yeni nesillerin yaşamını ve dolayısıyla geleceği kurgulama çabasına işaret etmektedir. Kızıl nehirler ise bu ülkü uğruna akacak kanı simgelemektedir.

CESUR YENİ DÜNYA

Aldous Huxley İngiltere'nin Sussex bölgesindeki Godalming'de 1894 yılında doğmuştur. Darwin'in önemli savunucularından biri olarak tanınan Thomas Huxley'in torunudur (15). Senarist, şair ve yazar olan Huxley'in, Cesur Yeni Dünya kitabı 1932 yılında yayımlanmıştır ve yazarın beşinci eseridir (15). Romandaki olaylar Londra'da yirmi altıncı yüzyılda; Henry Ford'un T modeli otomobilin seri üretimine geçmesini başlangıç kabul eden takvime göre F.S. (Ford'dan Sonra) 632 istikrar yılında geçmektedir (15). Birbirlerinden elektrikli tellerle ayrılmış iki farklı yaşam ortamından yüksek teknoloji ve sürekli ilerleme ile karakterize olan “Cesur Yeni Dünya”da hayatın akışını tamamen denetim altında tutmaya çalışan otoriter bir rejim bulunmaktadır (15). Diğer yandaki “Vahşi Ayrık Bölgeleri”nde ise daha az gelişmişlik ve fakat daha fazla serbestlik söz konusudur (15).

Cesur Yeni Dünya Devleti on “yerel denetçi” tarafından yönetilmekte ve toplum cemaat-özdeşlik-istikrar ana yapılanmasında bütünleşmektedir (15). Bu dünyanın insanları dünyaya doğarak değil kuluçka makinasından çıkarak gelmekte, Pavlovcu şartlandırmalar ve “hipnopedya (uykuda öğretim)” yoluyla yetiştirilmektedir (15). Bu dünyada aktif cinsel yaşam uygun bulunur, hatta teşvik edilir olmakla birlikte evlilik, gebelik, doğum, annelik müstehcen ve yüz kızartıcı sayılmakta, sekiz yüz istisna dışında tüm kadınlar kısırlaştırılmaktadır (15).

Cesur Yeni Dünya'nın kendine özgü bir kast sistemi bulunmakta; kастlara mensup oluş embriyon aşamasında yapılan seçimle düzenlenmektedir (15). Kasta ait olma cemaati, toplumda herkesin herkese ait olması özdeşliği, ücretsiz dağıtılan "soma (bir tür uyuşturucu)" ve hipnopedya telkinleri ile sorgulama yapmaktan uzaklaştırılan bireyler ise istikrarı sağlamaktadır.

Kastların düzenlenmesi bağlamında her bir embriyon sekizlik ile doksan altılık bir seri haline getirilmekte ve nitelikleri göz önüne alınarak seriler alfa, beta, gama, delta ve epsilon şeklinde kodlanmaktadır (15). Bu kodlama alfayı en üst, epsilon en alt kabul eden bir anlayışla kастlara ayırma esprisi taşımakta; embriyonlara kастlarının düzeyine göre farklı gelişme olanakları sunulmakta, örneğin farklı derecelerde oksijenizasyon yapılmaktadır (15). Embriyonlar arası ayrımcılık yüksek kasta dahil edilenlerin baştan avantajlı olmasını sağlamaktadır. Hem embriyonik aşamada hem de yaşamın ilerleyen dönemlerinde kастlar arası geçiş izin verilmemektedir (15).

Bir yandan Cesur Yeni Dünya ile Vahşi Ayrık Bölgeleri insanları, diğer yandan Cesur Yeni Dünya kастlarının mensupları arasında ayrımcılık yapılması söz konusudur. Hem elektrikli tellerle hem de kастların birbirinden uzak tutulmasıyla sağlanan izolasyon, ayrımcılığı somutlaştırmaktadır. Romanın ana ekseninde bir de bireye yönelik olumsuz ayrımcılık örneği yer almaktadır. Başkahraman Bernard Max, kаст düzenleme sistemindeki bir hatayı ve dolayısıyla öjenik anlayışın ihlalini temsil etmektedir. Bernard Max, alfa kастında yer almakta, ancak hem fiziksel olarak diğer alfalardan kısa olması hem de kuluçka döneminde kanına alkol karıştığı söylentisi ile bir gama grubu üyesi olabileceği şüphesini uyandırmaktadır.

Cesur Yeni Dünya'daki tüm bu ayrımcılıklar öjeni anlayışı çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Romanda öjeniyi sağlamak üzere teknolojik yöntemler geliştirilmiş bulunmakta, bunlar aracılığıyla bireylerin ıslahı baştan kurgulanmakta ve uygulanmaktadır. Cesur Yeni Dünya'da doğal üremenin müstehcen-yüz kızartıcı kabul edilmesi ve yasaklanması, bununla bağlantılı olarak kadınların kısırlaştırılması öjenist uygulamalardır. Genel olarak toplumu bir yandan öjenist ülküleri bağlayarak çoşturmanın, diğer yandan hak bilincinden, sorgulama alışkanlığından uzak tutmanın otoriter-totaliter rejimlerin temel araçları olduğunu söylemek olanaklıdır. Roman özelinde ise öjenist ülkü gerçekleşmiş, ideal toplum yaratılmış bulunmakta ve böyle bir toplumda yaşıyor bulunmanın kibri yaşanmaktadır. Öte yandan ikinci aracın kullanımı gündemde bulunmakta; istikrarı sağlamak adına ücretsiz olarak soma dağıtılmakta ve hipnopedya telkinleri yapılmaktadır. Bireylerin özerkliğinin tamamen ortadan kalktığı, hayatlarının herhangi bir anı için karar vermediği, baştan kurgulanmış bir ömür sürdürdükleri bir distopya olan Cesur Yeni Dünya'da öjeni adına doğal üremenin engellenmesi en çarpıcı unsurdur. Üreme üzerinde tam kontrolün, insan türü içinde biyolojik çeşitliliğe engel olması, bunun da dolaylı olarak kültürel çeşitlilik olasılığını azaltması söz konusudur.

GATTACA

Yeni Zelanda Paraparaumu'da 1964'te doğan senarist, yapımcı ve yönetmen Andrew Niccol'un ilk filmi Gattaca, 1997'de vizyona girmiştir (16). Film genetik mühendisliğinin çok geliştiği bir dünyada geçmekte; yeni kuşaklar hem doğal yolla hem de ürünün baştan belirlendiği müdahaleler yoluyla ortaya çıkmaktadır (17). Bu ikinci yolda en iyi kalıtsal niteliklere sahip yumurtalar ile sperm laboratuvar ortamında döllenmekte, böylelikle genetik açıdan kusursuz bireyler oluşturulmaktadır (17). Filmin başkahramanı ailesinin ilk çocuğudur ve doğal üreme etkinlikleri sonucu; "tanrı unsurlu doğum" ile var olmuştur (17). Kurulu düzen gereği bu şekilde dünyaya gelen çocuklardan topuk kanı alınarak genetik haritaları çıkarılmakta; ileride yakalanabilecekleri hastalıklar ve yaşam sürelerinin ne kadar olacağı belirlenmektedir (17). Bu inceleme sonucu kısa ve sorunlu bir hayatı olacağı anlaşılan başkahramanın ailesi ikinci çocuklarının önceden belirlenmiş iyi genetik yapıya sahip olmasını sağlamak üzere danışmanlık almaya ve müdahale görmeye yönelir (17). Başkahraman genetik yapısı bakımından kusurlu kabul edildiği için kurulu düzen onu "geçersiz" olarak kodlayarak toplumsal

konumunu yükseltme şansından yoksun bırakır. Kardeşi ise tasarım ürünü olduğu için kusursuz ve dolayısıyla “geçerli” bir bireydir (17).

Geçerli ve geçersiz bireylerin yaşadıkları ortamlar ve yaptıkları işler bakımından apayrı olduğu ve birbirinden uzak bulunduğu düzen içinde astronot olmak isteyen başkahraman ancak Gattaca adlı uzay üssünde hademe pozisyonuna gelebilir (17). Genetik açıdan kusursuz olduğu için iyi bir yaşam sürdürme ve isteklerini gerçekleştirme şansı bulunan, ancak dramatik bir şekilde paraplejik olup bu şansı kaybeden bir atletin devreye girmesi başkahramanın kaderini değiştirir (17). Atlet “en mükemmel ikinci” olmaya dayanamadığı için kendisini bir arabanın önüne atarak intihar etmeye kalkışmış, ancak başarısız olarak sakatlanmıştır. Paraplejik atlet çok yönlü destek vererek başkahramanın sistemi kandırmasını ve uzaya gitme olanağını bulmasını sağlar (17). Gattaca’da bir cinayet işlenmesi ve başkahramanın şüpheli durumuna düşmesi; atletin paraplejik olmasının arkasındaki gizem filmin gerilimini ve acıcılığını arttıran unsurlardır (17).

Gattaca filminde öjeni-genetik ilişkisi birçok açıdan işlenmektedir. Gen haritalanması, genetik mühendisliğinden destek alınarak genotip açısından mükemmel embriyonların üretilmesi, genetik temelli bir ayrımcılık ve damgalama yapılması söz konusudur. Öjeninin kısmen gerçekleşmesi bir tür seçkinciliğe yol açmakta, filmde ideal genotip sahipleri elit bir kitle oluşturmaktadır. Genetik yapısı üzerinden ikinci sınıf kabul edilen bireyler parmak izi, kornea, idrar, tükürük gibi biyolojik unsurlar üzerinden tanınmakta ve kendilerine ayrılan kısıtlı yaşam alanının dışına çıkmalarına izin verilmemektedir. Geçerli ve geçersiz bireyler adlandırması öjenist anlayış çerçevesinde istenir nitelikleri taşımayanlara yöneltilen kitlesel negatif ayrımcılığı açıkça ortaya koymaktadır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Üç eserin öjeniyle ilgili boyutlarını bir arada değerlendirmeye alarak bir dizi saptama yapmak olanaklıdır. Kızıl Nehirler’de doğal üremenin denetlenmesi üzerinden sınırlı bir grubu üstün kılma çabası şeklinde bir öjenik anlayış söz konusudur. Cesur Yeni Dünya’da ise bilimsel bilgi, teknolojik olanaklar devreye girmekte, Gattaca’da bunlara ek olarak mühendislik uygulamaları da gündeme gelmektedir. Cesur Yeni Dünya’daki öjenik yaklaşım kitlenin tümüne yönelmekte, ancak herkesi mükemmel yapma iddiası taşımamakta; aksine nitelsiz işleri yürütmek için gereken nicelikte aşağı kast bireyi üretmeyi esas almaktadır. Gattaca’daki öjeni temelli ayrımcılık da embriyonik aşamada devreye girmekte, ancak herkesi baştan kasta ayırma şeklinde değil, sınırlı sayıdaki seçkinleri oluşturma şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Her üç distopyadaki düzenler, öjenik açıdan üstün bireylerin toplumsal olanaklardan öncelikli olarak ve daha fazla yararlanmasını sağlamak; dolayısıyla onların biyolojik avantajlarını sosyal avantajlarla pekiştirmektedir. Sorunlu-kusurlu bireylerin yok edilmeyip nitelsiz işleri görmek için kullanılması da üç eserde ortak bir temadır. Bir başka anlatımla her üçünde de öjenist yaklaşımın üstün birey var etme arayışı işlenmiş, sorunlu-kusurlu bireyleri yok etme şeklindeki diğer ortaya çıkış şekli üzerinde durulmamıştır. Öjenist anlayışın ülke ya da kurum ölçeğinde özerkliğe ve adalete saygısı olmayan denetimci-baskıcı yönetimler tarafından benimsendiği vurgusu, üç eserin dikkate değer bir diğer ortak özelliğidir.

Daha derin bir çözümlemeye giderek bir dizi saptama yapmak olanaklıdır. Her üç distopyada da öjenist yaklaşımın kalıcı başarı elde etmesinin olanaksızlığı vurgulanmaktadır. Öjeni kesin bir mükemmeliyet determinizmi üzerine kurulduğundan, hedeften sapmalar sonucu ortaya çıkan artefaktlarla baş edememekte; bundan ötürü zayıf ve kırılğan bir nitelik taşımaktadır. Determinizm arayışı diğer yandan, öjenik bireyler arasında belirleyicisi genetik olmayan bir unsur nedeniyle özdeşlik olamamasından ötürü de sarsıntıya uğramaktadır. Söz konusu unsur bazen istenç, bazen vicdan, bazen kıskançlık olarak ortaya çıkmaktadır. Bunların hepsi de genetik orijini kuşkulu olan insan varoluş yapısı olanaklarıdır. Mükemmeliyetten sapmaları olabildiğince sınırlama çabası nedeniyle bu distopyalardaki toplumlar ileri refah düzeyinde bulunsalar da yaratıcı ve sürdürülebilir olamamaktadır.

Öjeni adına gösterilen çabalar yukarıda sıralanan sorunlar nedeniyle bir noktada yoldan çıkmakta; ancak bunun sonrasında durup geri dönmek mümkün olamamakta, yamaç aşağı kayma durumu hasil olduğundan amacına erişme şansını yitirmiş olan mükemmeliyet arayışı denetimsiz ve olumsuz etkilere yol açan eylemler halinde sürüp gitmektedir. Etik açıdan önemli bir husus olan yamaç aşağı kayma argümanının izleri, her üç eserde de hissedilmektedir. Bu bağlamda eserlerdeki olay akışında özellikle insan türü içerisinde bir ayrımcılığa işaret edilmekte; iktidarın kendisine ve yarattığı elitist kesime en iyi yaşam koşullarını sağladığı ve kendi iyiliği için bir öteki yaratıp onu araçsallaştırdığı vurgulanmaktadır. Özel olarak Kızıl Nehirler romanında yer alan etik bağlamında çarpıcı bir unsur, öjenist akademisyenlerin biyolojik altsoylarından vazgeçmeleri; kendi anomalili bebeklerini köylülerin sağlıklı bebekleriyle değiştirmeleri paradoksudur.

Son olarak sanatın kehanet gücü ya da sanatçının sezgisi olarak adlandırılabilir bir unsurun varlığını gözden kaçırmamak gerektiğini vurgulamak uygun olacaktır. Distopyalar her ne kadar yaratıcılık ve kurgulama yeteneği ürünü olsalar da toplumların veya insanlığın başına gelebilecek ya da gelmekte olanlar konusunda birer uyarı niteliği de taşımaktadır.

TEŞEKKÜR

Ödev çalışmamı büyük bir incelikle ve dikkatle okuyan, değerlendiren ve makale olması konusunda beni yöreklendiren değerli Hocam Prof. Dr. N. Yasemin Yalım'a çok teşekkür ediyorum.

KAYNAKLAR

1. Yalım NY. Tıp etiği genel konular doktora dersi notları. Erişim Tarihi: 05.05.2016.
2. Bates DG. 21. yüzyılda kültürel antropoloji: insanın doğadaki yeri. (Çev. Ed.: Aydın S.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; 2009.
3. Ronan CA. Bilim tarihi: dünya kültürlerinde bilimin tarihi ve gelişmesi. (Çev.: İhsanoğlu E., Günergün F.) 4. baskı, Ankara: TÜBİTAK Yayınları; 2005.
4. Oğuz NY, Tepe H, Örnek Büken N, Kırımsoy Kucur D. Biyoetik terimleri sözlüğü. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu; 2005.
5. Wikler D. Can we learn from eugenics. Journal of Medical Ethics. 1999;(25):183-194.
6. Eysel G. Genetik analiz testleri ve bu testlerin kullanımına ilişkin algılar: Ankara örneği [Yüksek Lisans Tezi]. Danışman Erbaş H. Ankara Üniversitesi Biyoteknoloji Enstitüsü; 2007.
7. Harris J. Is gene therapy a form of eugenics. Bioethics. 1993;7(2-3):178-187.
8. Akçiçek A. Faşizmin kültür kodları ve ırkçılıkta bir uç nokta: öjeni. Birikim Dergisi. Erişim: (<http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/368/fasizmin-kultur-kodlari-ve-irkcilikta-bir-uc-nokta-ojeni#.V2LIIRuLQUR>) Erişim Tarihi: 05.06.2016
9. Öztan GG. İnsan ırkının ıslahı: öjeni düşüncesi ve soykırım. Dipnot Dergisi. 2011;(4):109-124.
10. Kilimcioğlu Güler E. Tıbbi ortam ve ilişkilerin engelli kişilere uygunluğunun etik yönden değerlendirilmesi [Doktora Tezi]. Danışman Kadioğlu S, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2007.
11. Garver KL, Garver B. The human project and eugenic concerns. Am. J. Hum. Genet. 1994; 54:148-158.
12. Farber SA. U.S. scientists' role in the eugenics movement (1907-1939): a contemporary biologist's perspective. Zebrafish. 2008;5(4): 243-245.
13. Caplan AL, Mcgeen G, Magnus D. What's immoral about eugenics. BMJ. 1999; 319: 1284.
14. Grangé JC. Kızıl Nehirler. İstanbul: Doğan Kitap; 2001.
15. Huxley A. Cesur Yeni Dünya. (Çev.: Tosun Ü.) İstanbul: İthaki Yayınları; 2000.
16. Andrew Niccol. Erişim: (http://www.imdb.com/name/nm0629272/bio?ref_=nm_ov_bio_sm) Erişim Tarihi: 11.06.2016
17. Gattaca. Erişim: (<http://www.imdb.com/title/tt0119177/mediaviewer/rm1006476800>) Erişim Tarihi: 11.06.2016